

PROFESIONALNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA VISOKIH STRUKOVNIH ŠKOLA-MOGUĆNOSTI RAZVOJA KROZ PROJEKTE IZGRADNJE KAPACITETA²⁸

Nataša Papić-Blagojević¹, Biljana Lungulov², Nela Milišić³

¹Visoka poslovna škola strukovnih studija, Novi Sad, Srbija

²Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Novi Sad, Srbija

³Pokrajinski sekretariat za visoko obrazovanje i naučnoistraživačku delatnost, Novi Sad, Srbija

¹npapic.blagojevic@gmail.com, ²biljana.lungulov@gmail.com, ³nela.milicic@gmail.com

Kratak sadržaj: Usavršavanje nastavnika visokih strukovnih škola, koji čine značajan deo obrazovnog sistema Republike Srbije, promene koje su dovele do formiranja akademija strukovnih škola, novi izazovi sa kojima se suočava visokoobrazovni kadar, nametnuli su potrebu za ispitivanjem odnosa realnog stanja i stvarnih potreba, kada je u pitanju profesionalni razvoj u sferi strukovnog obrazovanja. Samim tim, osnovni cilj rada je usmeren na prezentovanje značaja programa obuke, koji će biti razvijeni u okviru Erasmus+ projekta Izgradnje kapaciteta u visokom obrazovanju „Professional Development of Vocational Education Teachers in Russia and Serbia with European Practices PRO-VET“, a koji će poslužiti kao polazna osnova za podsticanje ličnog i profesionalnog razvoja strukovnih nastavnika i po završetku formalnog obrazovanja.

Ključne reči: nastavni kadar, visoke strukovne škole, usavršavanje, programi obuke

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF VOCATIONAL TEACHERS – DEVELOPMENTAL POSSIBILITIES THROUGH PROJECTS OF CAPACITY BUILDING

Abstract: Training of VET teachers who form a significant part of the education system of the Republic of Serbia, changes that led to the formation of VET academies, new challenges faced by higher education staff, have imposed the need to examine the relationship between the real situation and needs when it comes to the professional development in the field of vocational education. Therefore, the main objective of the paper is to present the importance of the training programs, which will be developed within the Erasmus + Capacity Building Project in Higher Education "Professional Development of Vocation Education Teachers in Russia and Serbia with European Practices Pro-VET", that will serve as a starting point for fostering the personal and professional development of vocational teachers and upon completion of formal education.

Key Words: teachers, higher vocational institutions, professional development, training programs

1. UVOD

Strukovno obrazovanje predstavlja važan deo obrazovnog sistema Republike Srbije koji je u prethodnim decenijama prošao kroz proces značajnih promena. Potpisivanjem Bolonjske deklaracije 2003. godine i usvajanjem Zakona o visokom obrazovanju 2005. godine, više škole su transformisane u visoke škole strukovnog usmerenja, uvedene su osnovne strukovne studije u trogodišnjem trajanju i specijalističke studije, kao studije drugog nivoa, čime je napravljen značajan pomak u odnosu na dotadašnju praksu. Drugi talas reformi strukovnog obrazovanja, koji i danas traje, započet je 2018. godine formiranjem prve akademije strukovnih studija, a značaj organizovanja istih definisan je u Strategiji razvoja obrazovanja [1] gde se ističe potreba sa osnaživanjem ustanova strukovnih studija kroz disciplinarno ili regionalno povezivanje. Spajanje visokih škola strukovnih studija u akademije ima za cilj povećanje kvaliteta nastave i kroz saradnju sa univerzitetima [2]. Akcionim planom za implementaciju Strategije razvoja obrazovanja [3], između ostalog, predviđeno je i unapređenje kompetencija nastavnog kadra na strukovnim studijama, kao i unapređenje kriterijuma i procedura za izbor i napredovanje nastavnog osoblja, ne samo u visokom akademskom, već i u visokom strukovnom obrazovanju. U skladu sa tim, u strateškim ciljevima je, pored naučnih i istraživačkih kompetencija, poseban akcenat stavljen i na razvoj pedagoških i metodičkih kompetencija nastavnika i njihov kontinuirani profesionalni razvoj u cilju unapređenja kvaliteta obrazovanja i nastave na visokim strukovnim školama.

²⁸ Rad je nastao kao rezultat rada na projektu Erasmus+ KA2 Izgradnje kapaciteta u visokom obrazovanju „Professional Development of Vocation Education Teachers in Russia and Serbia with European Practices Pro-VET“, EACEA 598698-EPP-1-2018-1-FI-EPPKA2-CBHE-JP, finansiranog i podržanog od strane Erasmus+ programa Evropske unije i sufinansiranog od strane Pokrajinskog sekretarijata za finansije.

2. PROFESIONALNO USAVRŠAVANJE NASTAVNIKA STRUKOVNIH ŠKOLA

Aktuelne tendencije i pravci razvoja u obrazovnim naukama koje se ogledaju u sve većoj usmerenosti na obrazovanje zasnovano na kompetencijama, nastavu usmerenu na ishode učenja [5], princip student u centru učenja i obrazovnog procesa, samoregulisano učenje [6], onlajn obrazovanje i dr. zahtevaju od nastavnika drugačije i uloge, a time i nove kompetencije. Iz tog razloga se kao jedan od najznačajnijih zahteva savremene obrazovne politike postavlja adekvatno obrazovanje i kontinuiran profesionalni razvoj nastavnika [7]. To je posebno istaknuto u *Zelenoj knjizi o obrazovanju nastavnika u Evropi* [8], koja predstavlja jedan od važnih dokumenata i okvir za razvoj nacionalnih obrazovnih politika i strategija profesionalnog razvoja nastavnika. Profesionalni razvoj nastavnika predstavlja kontinuiran proces koji započinje motivisanjem za određeno područje, kvalitetnim inicijalnim obrazovanjem, uvođenjem u posao, stručnim usavršavanjem i posle diplomskog obrazovanjem, a povezan je sa obrazovnim inovacijama i istraživanjem [8].

Definisanjem nacionalne Strategije razvoja obrazovanja postavljeni su i strateški ciljevi, čija je realizacija bila neophodna kako bi se proces najavljenih promena u obrazovnom sistemu do 2020. godine smatrao uspešnim. Kao jedan od glavnih strateških ciljeva [1], navedena je i potreba za uspostavljanjem sistema stručne i pedagoške obuke i usavršavanje nastavnog strukovnog kadra kroz razvojne centre za nastavne kompetencije, mogućnosti ličnog usavršavanja, uvođenje zahteva za metodičku kompetentnost u nastavi, itd., a kao glavni indikator uspešnosti poslužio bi broj realizovanih programa obuke i broj škola u kojima je realizovan. Takođe, unapređenje kompetencija nastavnog kadra na strukovnim školama [3] podrazumevao bi efikasnu primenu donete regulative u oblasti izbora i napredovanja nastavnika na strukovnim studijama i kroz sve veće uključivanje stručnog kadra iz privrede u nastavni proces. U tom smislu, predviđene su između ostalog, strateške politike, mere i akcije usmerene na izgradnju nacionalnog sistema profesionalnog razvoja nastavnika za sve nivoe obrazovanja [1]. Značajno je napomenuti i da je tokom 2019. godine započet rad na izradi Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2030. godine, u okviru koje će deo reformi i pravaca razvoja obrazovne politike biti posvećen obrazovanju i stručnom usavršavanju nastavnika strukovnih studija.

Takođe, Akcionim planom za sprovođenje *Strategije razvoja obrazovanja 2020* detaljnije su predviđene neophodne promene u obrazovnom sistemu u Srbiji. Ovim dokumentima istaknuti su značaj i potreba adekvatnog profesionalnog razvoja nastavnika i predviđeno je da sistem obrazovanja nastavnika treba da obezbedi sticanje svih potrebnih profesionalnih kompetencija nastavnika. I pored toga, na pitanje šta čini dobro obrazovanje nastavnika, u stručnim krugovima i široj javnosti još uvek ne postoji jednoznačan odgovor. Najčešće se kao predlog unapređenja ističe potreba za reformisanjem sistema obrazovanja nastavnika, studijskih programa, kao i za izmenom koncepcije stručnog usavršavanja [9].

U Srbiji je započeta reforma profesionalnog razvoja nastavnika 2002. godine i tada je uvedena zakonska obaveza kontinuiranog stručnog usavršavanja zaposlenih u obrazovanju. Nakon toga se proces usavršavanja nastavnika dodatno razvijao i unapređivao kroz definisanje politike i kreiranje sistema profesionalnog razvoja nastavnika na nacionalnom nivou. Od tada, obaveza kontinuiranog profesionalnog razvoja prevashodno se odnosi na nastavnike i zaposlene u predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama i domovima učenika. Nastavničke kompetencije određene su u okviru dokumenta *Standard kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja* [10] u okviru kojeg su definisane društveno očekivane uloge nastavnika koje predstavljaju osnovu za definisanje sadržaja obuke. Međutim, pored pravilnika, zakona, razvijenih programa obuke i dr., nacionalnom politikom obaveznog profesionalnog razvoja nisu obuhvaćeni univerzitetski nastavnici i nastavnici na visokom strukovnim školama. Iz tog razloga, ovi nastavnici nemaju obavezu pohađanja obuke i drugih oblika profesionalnog razvoja i unapređenja pedagoških i metodičkih kompetencija. Kriterijumima i procedurama za izbor u zvanje i napredovanje nastavnika u visokom obrazovanju definisani su obavezni uslovi koji se prevashodno odnose na naučnu produkciju, istraživački rad, međunarodnu saradnju, doprinos društvenoj zajednici i sl. ali nisu pretpostavljeni kriterijumi koji se odnose na kvalitetno izvođenje nastave, pedagoški rad i didaktičko-metodičko obrazovanje. U tom smislu, neophodno je strateškim dokumentima za narednu deceniju razvoja obrazovanja u Srbiji obuhvatiti i profesionalni razvoj nastavnika u visokom obrazovanju u cilju unapređenja kvaliteta nastave i obrazovanja.

Na osnovu Izveštaja o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja do 2020. godine [4], objavljenom u junu 2018. godine, može se zaključiti da još uvek nisu ostvareni postavljeni ciljevi, s obzirom na to da su, od predviđenih sedam aktivnosti iz oblasti razvoja strukovnog obrazovanja, jedino unapređeni očekivani ishodi strukovnih studija, dok u oblasti razvoja nastavničkih kompetencija nema novih programa niti politika. Imajući to u vidu, cilj projekta „Profesionalni razvoj nastavnika strukovnih studija u Rusiji i Srbiji u skladu sa evropskim praksama“ (*Professional Development of Vocation Education Teachers in Russia and Serbia with European Practices*) usmeren je na identifikovanje potreba nastavnika strukovnih škola za profesionalnim usavršavanjem i, u skladu sa tim, razvoj programa obuke kako bi se unapredile nastavničke kompetencije. Pitanje o kompetencijama nastavnika potrebnih za organizovanje efikasnog procesa učenja u vezi je s metodikom nastave, međutim, zanemarljiv je broj ustanova koji je realizovao neke oblike obuke nastavnog kadra u ovoj oblasti [1].

U cilju ispitivanja potreba za stručnim usavršavanjem nastavnika visokih strukovnih škola, u okviru ovog projekta, sprovedeno je istraživanje koje je obuhvatilo 125 nastavnika različitih zvanja, a podrazumevalo je procenu

nivoa nastavničkih kompetencija, „mekih veština“ (eng. soft skills) i potreba za dodatnim pedagoško-psihološkim, kao i metodičkim obrazovanjem neophodnim za uspešnu realizaciju nastave.

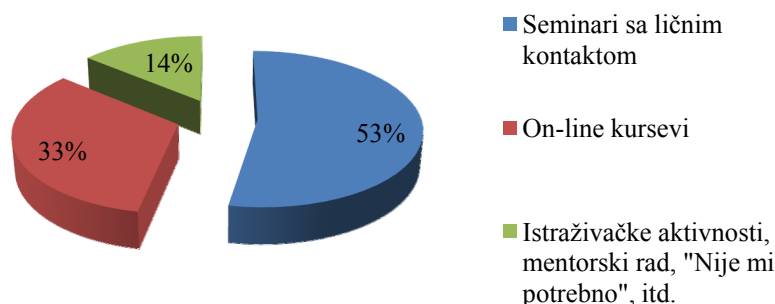
Potreba za istraživanjem ove vrste proistekla je iz jednog od osnovnih ciljeva projekta, a koji se odnosi na definisanje programa obuke i stručnog usavršavanja kako bi se dodatno razvile i unapredile kompetencije za realizaciju nastave kod nastavnika visokih strukovnih škola. Jedan deo istraživanja bio je isključivo fokusiran na procenu nivoa pedagoško-psihološkog i metodičkog obrazovanja (Tabela 1) kako bi se utvrdilo, da li i u kojoj meri, postoji potreba za razvojem programa iz ove obrazovne sfere.

Tabela 1 – Način sticanja pedagoško-psihološkog i didaktičkog znanja

Način sticanja znanja	% ispitanika
Osnovne studije	12,1
Master (magistarske) studije	5,6
Doktorske studije	10,5
Program stručnog usavršavanja	6,1
Onlajn kursevi	2,4
Bez pedagoško-psihološkog i didaktičkog obrazovanja	31,5
Lična inicijativa	31,4

Rezultati istraživanja pokazali su da, od ukupnog broja anketiranih, čak 31,5% nastavnika visokih strukovnih škola u svom dosadašnjem formalnom ili neformalnom obrazovanju, nije imalo prilike da stekne znanja i razvija kompetencije iz ove oblasti. Takođe, 31,4% ispitanika znanje je sticalo na osnovu lične inicijative, proučavanjem stručne literature, bez pohađanja formalnih programa obuke. Znatno manji procenat nastavnika svedoči da su znanja i veštine u vezi sa organizacijom nastave sticali na prethodnim nivoima studijama kao delu inicijalnog obrazovanja, dok izuzetno mali procenat (6,1%) navodi da je pohađalo programe stručnog usavršavanja iz ove oblasti. Vrlo indikativan podatak je da je tek 2,4% nastavnika učestvovalo u nekom onlajn kursu i na taj način razvijao svoje nastavničke kompetencije.

Nastavnicima je, takođe, data mogućnost da iznesu svoje mišljenje i o mogućim temama programa obuke koje bi bile korisne za unapređenje izvođenja nastavnog procesa. Zainteresovanost za daljim usavršavanjem postoji, a neke od predloženih tema obuke usmerene su na potrebe sticanja pedagoško-psiholoških znanja (nove metode učenja, kooperativno učenje, grupni rad u nastavi), informatičkih znanja (primena novih tehnologija u obrazovanju, korišćenje obrazovnih platformi), kao i na razvoj „mekih veština“ (timski rad, rešavanje konfliktnih situacija, motivacija studenata, itd).



Slika 1. Predloženi načini sticanja novih znanja

Podaci ukazuju na to da je najveći broj nastavnika, 53%, zainteresovan za seminare i obuke koje se realizuju „licem u lice“, 33% ispitanika se izjasnilo da bi pohađalo onlajn kurseve, dok 14% anketiranih nastavnika preferira druge oblike sticanja znanja ili smatra da nema potrebu za dodatnim usavršavanjem (Slika 1).

Značajno je napomenuti i rezultate drugih istraživanja, koja su ispitivala zadovoljstvo nastavnika programima profesionalnog razvoja, efikasnost ovih programa, kao i njihovog efekta na kvalitet nastave i učenja učenika kada su u pitanju nastavnici na nižim nivoima obrazovanja. Istraživanja ukazuju na to da postoji značajan raskorak između programa obuke koji se nude i njihovih realnih efekata u praktičnom nastavnom radu [11]. Takođe, utvrđen je i niz nedostataka i ograničenja u aktuelnom sistemu profesionalnog razvoja nastavnika, kao što su: pitanje kompetentnosti i iskustva realizatora programa, ograničenost i kratko trajanje programa, proces akreditacije programa, neadekvatna evaluacija i kontrola kvaliteta realizacije programa, nemogućnost praćenja efekata obuke u nastavnoj praksi i dr. [11]. Zatim, rezultati drugog istraživanja [12] ukazuju na to da nastavnici u Srbiji, kada su u pitanju izvori znanja i usavršavanja, najlošije ocenjuju programe profesionalnog razvoja. Smatraju da oni najmanje

doprinosu povećanju kvaliteta nastavnog rada u odnosu na druge oblike usavršavanja kao što su lično iskustvo i praksa, proučavanje literature i naučna saznanja, saradnja sa kolegama i dr. U tom smislu, nastavnici najviše dovode u pitanje praktičnu upotrebljivost znanja stečenih na seminarima [12]. U skladu sa tim, tema koja je kontinuirano prisutna u naučnim istraživanjima i stručnim raspravama jeste kako uspostaviti ravnotežu između teorijskih znanja o akademskim disciplinama i razvoja praktičnih profesionalnih vještina nastavnika [13].

Rezultati istraživanja koje je realizovano u okviru ovog projekta i čiji je deo predstavljen u ovom radu, jasno ukazuju da 62,9% nastavnika visokih strukovnih škola procenjuju da im nedostaju pedagoško-psihološka i metodička znanja u formalnom delu obrazovanja, u potpunosti opravdavaju potrebu za razvojem kurseva u okviru realizacije Pro-VET projekta kojima bi se ta znanja nadomestila. Takođe, izuzetno mali procenat (2,4%) nastavnika je učestvovao u nekom vidu onlajn obuke i programu profesionalnog razvoja. Iz tog razloga će, uz pomoć partnerskih institucija na projektu, a u skladu sa dobro razvijenom evropskom praksom kada je u pitanju razvoj strukovnog obrazovanja, biti definisani silabusi kurseva koji će nastavnicima doneti nova pedagoško-psihološka i didaktička znanja, te unaprediti informatičke i "meke veštine" iz sfere interesovanja. Kursevi će biti realizovani onlajn, kako bi se što više promovisao ovaj vid obuke i usavršavanja, koji nastavnicima omogućava veću fleksibilnost, manje finansijske troškove, saradnju sa nastavnicima iz drugih gradova i drugih strukovnih škola i kontinuirano praćenje rada i komunikaciju sa realizatorima obuke.

3. ZAKLJUČAK

Profesionalno usavršavanje nastavnika visokih strukovnih škola predstavlja jedan od strateških ciljeva kojem se, u skladu sa najnovijom reformom strukovnog obrazovanja, mora posvetiti dodatna pažnja. Nedostatak adekvatnih programa obuke radi podizanja kvaliteta nastavnog procesa, može se prevazići boljom i efikasnijom saradnjom sa partnerskim institucijama koje, kroz primere dobre evropske prakse i edukaciju nastavnika, učesnika u projektu, mogu doprineti kreiranju inovativnih i savremenih programa obuke za razvoj nastavničkih kompetencija. U skladu sa tim, strateško planiranje i obrazovna politika bi trebalo ozbiljnije da se bavi pitanjem uspostavljanja celovitog sistema profesionalnog razvoja nastavnika u visokom obrazovanju, posebno u oblasti pedagoških i metodičkih kompetencija i znanja, čime bi se nastavnicima omogućilo sticanje neophodnih vještina, razmena iskustava, refleksija i evaluacija sopstvene nastavne prakse i rada sa studentima u cilju unapređenje kvaliteta nastave.

4. LITERATURA

- [1] *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*, Službeni glasnik RS, broj 107/2012.
- [2] Aleksandar Kupusinac, Rade Doroslovački, Ilija Kovačević, Dunja Vrbaški, Aleksandar Manasijević, *Saradnja visokoškolskih ustanova - akademske i strukovne studije*, XXV Skup Trendovi razvoja - Kvalitet visokog obrazovanja, Kopaonik, 11. -14. 02. 2019.
- [3] *Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*. http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcioni_plan.pdf
- [4] *Izveštaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja do 2020. godine*. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2018/08/AP-SROS-IZVESTAJ-15jun.pdf>
- [5] Biljana Lungulov (2017). *Pedagoški aspekti primene koncepta ishoda učenja u visokoškolskoj nastavi*. Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 17(2), 243-257.
- [6] Barry Zimmerman (2008). *Theories of Self-Regulated learning and Academic Achievement; An Overview and Analysis*. In Zimmerman, B. J., & Shunk, D. H. (Eds.), *Self-Regulated learning and Academic Achievement - Theoretical perspective*, (pp. 1-35). London: Taylor & Francis.
- [7] David Hargreaves (2001). *Creative professionalism: the role of teachers in the knowledge society* (Vol. 22). London: Demos.
- [8] Buchberger, F., Campos, B. P., Kallos, D., & Stephenson, J. (Eds.). (2000). *Green Paper on teacher education in Europe*. Umea: Thematic Network on Teacher Education in Europe.
- [9] Tinde Kovač-Cerović (2006). National report – Serbia. In P. Zgaga, *The prospects of teacher education in South-East Europe* (pp. 487-526). Ljubljana: Center for Educational Policy Studies.
- [10] *Standardi kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog*. (2011). Službeni glasnik RS, 5/11.
- [11] Ana Pešikan, Slobodanka Antić, Snežana Marinković (2010). *Koncepcija stručnog usavršavanja nastavnika u Srbiji: koliko smo daleko od efikasnog modela*. Nastava i vaspitanje, 59(3), 471-482.
- [12] Aleksandra Anđelković (2015). *Praktična znanja – nedostajuća karika u profesionalnom usavršavanju i radu nastavnika*. Godišnjak učiteljskog fakulteta u Vranju, 6, 127-139.
- [13] Vlatka Domović (2009). *Bolonjski proces i promjene u inicijalnom obrazovanju učitelja i nastavnika*. U V. Vizek Vidović, *Planiranje kurikuluma usmjerenoga na kompetencije u obrazovanju učitelja i nastavnika* (pp. 9-17). Zagreb: Filozofski fakultet.